

A VESZTETT PARADICSOM.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR' ACAD. SZÉKFOGLALÓ

É R T E K E Z É S E .

(FOLYTATÁS.)

59-dik évébe járt Milton, midőn 1667-ben a Vesztett Paradicsom kiadásáról gondolkodott. Nem levén neki annyi módja, hogy másolót fizessen, néhány barátja írta le váltogatva e költeményt. A könyvhiráló megtagadta tőle az imprimaturt, ez új csillagzatokat feltaláló másik Galileustól; minden versébe belekötelőzködött s minden lapon felségsértést álmodott. Hogy költő a II-dik Károly' udvarát több helyen a legkiáltóbb színekkel festi, az tagadhatlan, s csak is a könyvvizsgálókkal közös féltékenységnek köszönhetni, hogy — némellyikében az igen kemény megtámadásoknak a király' személyét csak gyaníttatni sem mervén — el nem égeték e költeményt. Tul pedig a félték könyvárusok sem siettek megvásárolni kéziratot, melynek szegénységben élő szerzője, mint költő csaknem ismeretlen volt; míg végre találkozott mégis egy, merészebb a többinél, ki a most is fönálló s 1667-dik april' 27-ről költ kötelezvény szerint a Vesztett Paradicsom ért 10 font sterlinget, a második kiadás' esetében pedig még 5 fontot ígért. Szerző' egész életében eltemetve hevert a vállalkozó könyvárus' boltja' fenekén e gyönyörű költemény, s hét egész esztendeig élte tul kinyomattatását a nélkül, hogy szerencsés sike-

rét megérte volna. Ámde Milton azon nemével birt a lelkierőnek, mely legyőzi a balsorsot és válni tud öncsalódásaitól; lángeszének teljességét ama költeménybe fektetve, munkálkodásait úgy folytatá, mintha mit sem ajándékozott volna a világnak, mintha a Vesztett Paradicsom mi megbukott röpiratka lesz vala, mi balesemény, melyre többé gondolni fölösleges. Ez időben boesátá közre Samsont, a Visszanyert paradicsomot, új Logicáját s az Igaz vallás fölötti értekezését.

Végre az, ki a hatalmas Cromvell' jobb keze volt egykor, az, ki a Vesztett paradicsomot írta, végnapjainak nyomorát enyhítendő, könyveit eladni kényszerült. Kopott barna bekesben találta őt és hajadon fővel, ősi karos székében ülve Wright tanár, életiróinak egyike; ezüstes fűrtei vállaira hullottak, s világfosztott szép fekete szemei halvány arczát sugározzák. Míg végre őszutó' 10-dik napján 1674-d. évben ugyanazon Istenség, mely költőnket éjen át megszállni szokta, utána jött, a mennyek' édenében őt azon angyalokkal egyesíteni, kiknek közepette élt s a kiket ő nevük, hivatásuk és szépségeik által ismere. Milton a legcsöndesb s nyugodtabb halállal mult ki élte' 66-d. telében.

Bossuet mint Milton 59 évesek valának, midőn ékesszólásuk' remekeit teremték; s a minő tüzze, fiatal hévvel szól ősz hajáról amaz, épen úgy panaszkodik a Vesz tett paradicsom' írója, hogy őt az évek' fagya nyomja — őt, az Ádám és Éva' gyönyörű szerelmeit ecsetlőt. Bossuet 1669-ben szónoklá el az angol királyné fölötti hires halotti beszédét, s épen azon évben, melyről Miltonnak — a Vesz tett Paradicsomért jövő második 5 font sterlingről nyugtatánya szól vala. A hasonlíthatlan geniúsok, kik mindketten — csakhogy ellenkező sorokban — irták vala Cromvell' arczképét, mit sem tudtak ők egymásról s hihetőleg egymás' nevét sem hallák kimondatni soha. Miként a királyi sasok, kiket mindenki lát, egyenkint és elszigetelve laknak a szirtzetűn!

Hogy hová lön a nagy Milton' családja — fogják talán kérdezni kegyetek? Mit értekező különböző forrásokbul meríthetett, csak annyi, mikép 30 évvel a költő' halála után, midőn Deborah, az akkor már európai hírrel koszorúzott költér' arczképét meglátta, ekkép kiálta fel magasztosan: „O atyám, lelkem, kedves atyám!” — Deborah asszony egy Clarke nevű takács' hitvесе, meghalt 76 éves korában, 1727-ben. Egyik leánya Foster Tamás' (hasonlít takács mesterember') nője lett, ki koldusbotra jutván, egy hírlapszerkesztő által megindított aláírás' útján lön felsegítve. Színi mutatvány is lön rendezve javára, melyhez előszót a nagy Johnson remekelt.

Deborahnak pedig egyik fia Clarke Caleb Indiákra szállott a 18-dik század' elején s a madrasi egyházkerület' jegyzője volt. Ennek három gyermeke született: Ábrahám, Mária (ki meghalt 1706-ban) és Iz sák. Ábrahám Miltonunk' kis unokája 1725-d. évben nőtul vette Clarke Annát, kitől leánya Mária, a madrasi anyakönyvben 1727-diki tavaszhoz' 2-dik napjáni rovatban föllelhető, benne egy szersmind a Miltonfaj' minden legkisebb nyoma elveszvé. Hová lőnek Ábrahám

és Iz sák, ki mondja meg nekünk, midőn ők sem a calcuttai, sem a bombayi holtak' rovataiban föl nem lelhetők? Angliába bizonyosan vissza nem jöttek ők, mert akkor a Miltonbámulók' s életírók' figyelmét bizonyosan ki nem kerülék, s tehát Indiák' végetlen sivatagjaiba kell, hogy elvesztenek légyen, mesés hőcsőjében azon világnak, melyet ősük olly pompásan megénekelt. Ki tudja nem gyulasztja-e ma sejdíten is, mi csep szabad Miltonvér valamely rabszolga' szívét, avagy talán mi ájtatos bramin' erében lángol az, vagy egyikében ama hindu pásztoroknak, ki — miként olly gyönyörűen írja le költeményében őmaga — „hüvesbe vonul s a leg-sűrűbb galyak közt metszett lyukacsakákon át lesi legelő nyájait”.

„Semmi sem természetesb — így szóla hozzám a Miltonutódok fölötti társalgásunk közepett, ama kedves ősz apostola „kereszténység” szellemének, midőn a közelebb mult tavaszelő' közepe' táján saját házában tisztelhetém őt Párisban — semmi sem természetesb — monda Chateaubriand ur — mint ama kíváncsiság, mely nevezetes emberek' családjai után tudakozódott. Bonaparte' faja nem veszett el, mert királyok és királynékat hagyta maga után, kiket saját kardjával teremtett. Sokat nyomogattam egyébiránt nem csak Milton', hanem Cromvell' utódjai körül is, mely név olly elválhatlanul össze van forrva dicőségben Miltonéval, s nem tudom, ha vajjon Oliver urnak Henrik fia általi valamely egyenes' utódja, nem valami ismeretlen irhoni paraszt, talán épen catholicus, ki földi almával él, éjjel az orangistákat támadja meg, nappal pedig a Protector' embertelen törvényei ellen száguldoz. De meglehet az is, hogy Cromvellnek azon ismeretlen utódja egy Franklin avagy Washington lett legyen tul a tengeren. — S most menjünk át a költeményre.

*

Mit mondhatna Vesz tett Paradicsomról értekező, mit előtte már nem mondtak

volna lelkesebbek? Ezer és ezerszer elemezték már föllengő vonásait, beszédük-, haraguk- és elestüket amaz angyaloknak, mikép földézték rémitő szépségeit a pokolnak, mely — mint Milton mondá — „megfutamlék az ur' haragja elől, ha Isten nem ássa olly mélyen annak örvényét". Csak általánosan fogom tehát arczélezní a gyönyörű képet, hogy kitüntessem ollykor a remek művészetet, mellyel össze lön illesztve az egész.

Sátán fölébred a lángtő kénköves partján, s összehívja a büntetett legiók' tanácsát. Az ős jóslatra emlékezteti boldogtalan czimboráit, melly egy új világnak születését hirdeté s teremtését egy új ivadékának — a megeseit angyalok okozta űrt kipótolandónak. — Rettenetes dolog! pokol a hely, mellyben Em ber' nevét legelőbbször kimondatni halljuk!

Sátán elhatározza magát, ez ismeretlen világ' keresésére indulni s azt szétzuzni vagy romlására vezetni. Utnak ered, pokol' kapuinál kopogtat, ott találja magát: a Bűnt és a Halált; megnyitattja magának a rémitő mélység' rostélyait, keresztülhat a chaoszon, fölfedezi a Teremtést, leszáll 'a naphoz, megérkezik a földre, meglátja Édenben első atyáinkat, szépségük- és ártatlanságuktól megindul, és eleven képzetet ad — lélekfurdalásai és szokatlan ellágyulása által — amazoknak megragadó természetük és boldogságuk felől. Isten a magasból megpillantja Sántát, megövendöli az ember' gyarlóságát s teljes elkarhozását, hacsak valaki nem találkozik érte kezességet vállaló s meghalni kész; az angyalok ezt hallva rémültökben elnémulnak. És mennyország' esendében a Fiu egyedül az, ki szót emel, magát áldozatul felajánló. Az áldozat elfogadtatik, s az ember meg lön váltva, mieelőtt még elesnék.

A mindenható Raphael t küldi ki első atyáinkhoz, őket az ellenség' érkeztes céljairól értesítendő. A mennyei hírnök elbeszéli Ádámnak az angyalok' zen-

dülését, melly épen azon perczen ütött vala ki, midőn az Atya a szent hegy' csúcsáról hirdeté, hogy megnemzette Fiát, s őt teljes hatalmával felruházta. Sátán' kevélysége s féltékenysége e nyilvánítás által fellázadván, szenvedélyei harcra készítetik őt, a legyőzött sergekkel pokolra sujtottat. — Milton semmi adattal sem bírván, melly Sátán' lázadását motiválhatá, lángeszéből vala kénytelen alkotni mindent. És ekkép, olly remek műértelemmel, minőre csupán a legnagyobb mesterek képesek, ismerteti ő meg mindazt, mi megeelőzte poemáját. — Raphael továbbá elbeszéli a hatnapi munkát. Ádám viszont saját teremtetését fedezi föl. Mire az angyal visszatér az égbe. Éva pedig el engedi magát csábítani, megízeli a tiltott gyümölcsöt s saját estébe hurczolja férjét.

A X-dik könyvben már az egész személyzet visszakerül, kitki érdeme szerint találván sorsa. Végül a két utósó könyvben Ádám eredendő bűnének siralmas eredményét látja, s látja mindazt, mi Krisztus' megtestesültéig jöni fog; a Fiu nak kell saját vérével megváltani az embert. Isten fi — egyike enagszerű költemény' személyeinek — egy mesterileg kigondolt visio által egymaga és utósó marad a színpadon, mikép a keresztről gyönyörű monologjában elhatározottan teljesüljön a : consummatum est.

Két utósó könyvében szerző legnagyobb költőből legnagyobb historicussá lesz, a nélkül hogy költő lenni megszűnne. Mihály arkangyal hírül adja atyáinknak, hogy ki kell menniök Édenből. Éva sír és keserg, hogy oda kell hagynia virágait. „Oh virágok — mond ő — kik mindnyájan tölem nyertétek neveiteket!" Mi szende, mi bájoló vonás, millyenektől pezseg e nagy mű! Ádám is keserg, de mert el kell hagynia a helyet, mellyet az Ur jelenlétével megtisztale. „Igy szólhaték magzatimhoz : ime hegyen jelent meg ő, ama fának alatta lön láthatóvá szememnek; e fenyők között hallhatám hangját; ama for-

rás' szélén társalogtam övele " stb.

Ez eszmény az Istenről, mi a Vesz-tett Paradicsom' emberét áthatja, roppant fenséggel bír — jegyzi meg a genialis Chateaubriand, Milton' fordítója. — Éva, midőn világra jő, csupán szépségével bibelődik, s az Istent csak az emberen át látja; de Ádám, mihelyt alkotva lőn, kitalálván, hogy magamagát nem teremthette, azonnal keresi és megszólítja Teremtőjét. Szólunk a felséges visióról, mely e könyvben az egész Biblián keresztülvisz. (vége köv.)

EMLEKLAPOK EGY FÖRANGU

HÖLGYZEHZ.

XIX.

Elűttem ment el .. most is reszketek,
Szív, lélek elhalt, nem volt életem.
Szemem megállt, leestek karjaim,
Az élet ment el tőlem, érezem.
Mint villám, ment az űtménű fogat,
Villám ragadta boldogságomat.

Ablakban álltam .. félhalott valék,
Ég, föld, nap, éj borult egyszerre el.
Mikép kihajlott, mint intett szeme!
Mikéntha lelkem' hitta volna el.
Elment .. utána száll a gondolat —
Nem hozza vissza boldogságomat!

XX.

Hol vagy te mostan? én nálad vagyok.
Gondolsz-e rám most, úgy, mint én terád?
És mit gondolsz, mondd, azt-e hogy szeretsz?
(Egy gondolat mi boldogságot ad!)

Te tudhatod, hogy én mit gondolok:
Hogy mindörökké érted lángolok.
Mért nincsenek röpülni szárnyaim?
Hogy ott lehetnék mindig, hol te vagy.
Mért nem vagyok lég ajkaid körül,
Lélekzetedből hogy másnak ne adj.
Éjfélű álmaid mért nem lehetek,
Hogy látnám, lelked kivel enyeleg?

Én messze tőled síró vágyd vagyok,
Ki szárnyakat magának nem talál;
Sohaj vagyok, ki tégedet keres, —
Jobb volna inkább volnék a halál!

Igy életlánczom' szétszakítanám —
Tied' pedig örökre nyújtanám.

TARCAI ANNA.

(Folytatás.)

Anna e nagyszerű ravatal fölött kettős gyászt ünnepelt; szeretett atyja ugyanis, ki ábránd- s gondolatsarkainak vezértüje volt, a nagy nap' vértanni között iratott be a történet' sötét lapjára. Keble kinosan sajgott föl e kettős veszteségre; melyek' egyike is elég leendett szívét megtörni; nagy küzdésébe került, hogy a megutált élethezi undorát legyőzhesse, mely tőle hona- s atyjával mindent elrabolt.

A haza e közben két fő alatt kétfelé szakadt, és e sebben még meglevő életereje fogyott el a honnak, a király's fia' vesztével özvegy- s gyermektelennek.

E szakadás a békés családok' keblében is elszórá vészt növelő magvát, mely rövid időn megtermé átkos gyümölcsét. Testvér testvérel, fiu atyjával, férj nejével állott szemben, vont fegyverrel; a kegyelet' összetartó láncza elszakadt, s bosszú, gyűlölet, önös érdek foglalák el helyét; a lefojtott szenvedélyek pusztítva törtek elő, garázdálkodva a barát, férj, nő, fiu s testvér' kebelében.

Homonnai e pusztító belzavarban Ferdinánd mellett nyilatkozott, míg magyar lelkületű neje ezt a legfeketébb haza- s nemzetárulásnak kiáltva, Zápolya mellett ragadott fegyvert. Így minden láncz, mely e párt eddig is gyöngén tartá össze, elszakadt. Férjét elhagyva, gyermekeivel bátyja' ősi várába Tarkőbe költözött. Itt nevelte föl őket, hév ragaszkodást csepegtetve gyermeki kebleikbe a hon és Zápolyaház iránt. Ketteje hűtlen lett Anna' elveihez, s Ferdinand' részére állott, a felingerelt anyja' átkától üldözötte. A legkisebb pedig, szíve' szerelme, büszkesége, az ifjú Zápolyához hűn esett el, gyermektelen anyjának két éves árva lánykáját hagyván hátra.

Homonnainé' jelleme az erény s vétkek' elegyéből volt összeforrva; ő tudva vétket nem követett el; nem osztózott soha bátyja' elvnlküli rabló kalandjaiban, szenvedélyesen szerette hazáját, s ennek